Curiosa virgo semper in periculo: câteva considerații asupra curiozității la Sfântul Augustin

Anton ADĂMUȚ

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Facultatea de Filosofie şi Ştiinţe Social-Politice
Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences
E-mail: antonadamut@yahoo.com

Curiosa Virgo Semper In Periculo: Some Considerations on Curiosity in Saint Augustine

Abstract: *Curiosus* is the one who delights in a kind of knowledge viewed as a purpose in itself, which knowledge diverts the soul from God and from the knowledge of the eternal, and curiositas preserves in Augustine the older pejorative meaning, I cannot love in excess a good which is not *summum bonum*, such a thing belongs to *concupiscentia* and *cupiditas*. Augustine's ideal is not science, his ideal is wisdom, the liberal arts must be subordinated to philosophy as they will be subordinated to theology in the case of Bonaventure, scholarly curiosity does not belong to culture. Curiosity takes the thought away from God, it takes the mind away from the knowledge of God by directing it towards the knowledge of the inferior nature in which the mind degrades, curiosity is not evil but it cannot be a purpose in itself and a disinterested one. Curiosity is not good, Augustine seems to say, but it is also not to be rejected, in the same way pleasure is not the end, pleasure is the beginning, it can lead us to the end.
Keywords: Augustine, curiosity, science, truth, studio, God.

Citation suggestion: Adămuț, Anton. "*Curiosa virgo semper in periculo:* câteva considerații asupra curiozității la Sfântul Augustin." *Transilvania*, no. 11-12 (2023): 71-78.
https://doi.org/10.51391/trva.2023.11-12.10.

1. Cam ce se știa despre familia semantică *curiosus*, *curiose*, *curiositas* până la Augustin: *summarium*

Poate că nu este tocmai anapoda de a credita pe Cicero cu prima folosință a substantivului de gen feminin *curiositas* (inițial un neologism uzitat într-o conversație familiară de Cicero) și a adjectivului *curiosus*. Acesta din urmă apare mai întâi în „Scrisoarea a II-a către Atticus": *Tametsi minus sum curiosus*, unde *curiosus*, e tradus cu „anxious"/„neliniștit", apoi, tot acolo apare *curiositate*: *sum in curiositate* ὀξύπεινος („My curiosity is insatiable", un soi de lăcomie de noutate)[1]. Cicero insistă asupra acestei chestiuni în *De finibus*, IV, 12 când vorbește despre *insatiabilis quaedam e cognoscendis rebus voluptas* („cercetarea naturii oferă o anumită plăcere de nesăturat rezultată din cunoașterea lucrurilor"[2]), elogiu reluat în *Tusculanae*, I, XIX, 44: *natura inest in mentibus nostris insatiabilis quaedam cupiditas veri videndi*[3] („pentru că natura a sădit în mintea noastră un dor nesățios de a vedea adevărul"). Aproape că nu mai are nicio importanță că între *De finibus* și *Tusculanae* pe de o parte și *De officiis* pe de altă parte aflăm o contradicție originată în Aristotel și stoici[4]. Citesc în *De officiis*: *Alterum est vitium, quod quidam nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt easdemque non necessarias*, prin urmare este deja un viciu (vitium curiositatis humanae), un defect faptul că unii oameni dedică prea mult studiu unor chestiuni obscure, dificile și inutile[5], iar lui *vitium* i se poate reproșa fie lipsa discernământului fie, uneori, simțul datoriei[6].

Curiositas este rar folosit înaintea lui Cicero, apare la Apuleius, în *Măgarul de aur*[7] și la Plaut[8] (în comedia *Oala de aur* sau *Aulularia*, act III, scena VI, v. 560-564, unde personajul Euclion, un bătrân avar atenian, vorbește cu Megador despre mielul acestuia cum că e *curionem...beluam* spune Euclion, *agnus curio* completează Megador). Plaut

mai folosește *curiosi* / *curiosus* și în comedia *Stichus*[9] când pune în gura personajului Gelasimus, un parazit (*Gelasimus parasitus*), versurile: *sed curiosi sunt hic complures mali* (v. 198) și *nam curiosus nemo est quin sit maleuolus* (v. 208). *Curiosus* mai este prezent cel puțin într-un fragment din poetul comic Lucius Afranius al cărui limbaj este lăudat de Cicero, și la Terentius (în comedia *Eunuchus*[10]: *neminem curiosum interuenire nunc mihi*). Iar în *Andria*, chiar în „Prolog"[11], apare la Terentius expresia *obscuram diligentiam* cu sensul de *tenebrosa curiositas*.

În fine, este de spus că odată cu Cicero *curiosus* începe să capete consistența care-l va caracteriza apoi[12], adică accentual este pus pe indiscreta dorință de a cunoaște sau pe efortul depus de a evidenția cine știe ce nuanțe. Oricum, autorii clasici folosesc termenii „curiozitate" (*curiositas* / *periergía*) sau „curios" în mod neutru, deși ocazional există o nuanță negativă implicată în utilizarea curiozității, indicând faptul că ea, curiozitatea, poate însemna o nemăsurată sete de cunoaștere, spre exemplu faptul de a cerceta mișcările astrelor[13], caz în care *curiositate non licita*, așa cum spune Ieronim când condamnă pe aceia care au construit turnul Babel[14] crezând că astfel ajung în rai și confundând un loc cu o stare, căci raiul nu este un loc, raiul este o stare.

Totul pare a pleca de la Socrate acuzat de zel excesiv, de curiozitate criminală când „iscodește peste măsură" (περιεργάζεται ζητῶν / *periergazetai zeton*) pe acelea de sub pământ și din cer[15]. *Philomadeia* este dorință de cunoaștere, e o vină nescutită nici de invidie și nici de răutate, judecata negativă se transmite asupra dorinței de a cunoaște tocmai pentru că obiectul unei astfel de cunoașteri este situat în afara sferei celor care-l tentează, așa cum o face și Socrate. Curiozitatea este o formă ilicită de divinație, e un abuz intelectual, o *falsa scientia*, *curiositas* este dorința de a cunoaște ceea ce nu trebuie cunoscut (*vana curiositas* / „vain curiosity" / *libido sciendi*), alături de *libido dominandi* („dorința de a domina") și *libido sentiendi* („dorința de plăceri")[16], curiozitatea e răutăcioasă, merge mână în mână cu invidia. Substantivul *curiosi* desemnează pe indiscreți și curioși. În epoca elenistică termenii *periergos* și *poluprageon* devin sinonimi și vor fi afectați de un indice peiorativ pe care îl regăsim în cuplul *curiosus* / *curiositas* (*periergía*). De ce? Pentru că, spre deosebire de *studiosus*, *curiosus* vrea să știe ceea ce nu-l privește (*curiosus tamen ea requirit quae nihil ad se attinent*) de unde și grija (*cura* / *melete*) cu care *curiosus* se însoțește[17], pentru că din pricina vanității curiozitatea nu poate fi stăpână adevărului (*et vanitate impos veritatis*)[18], și se opune astfel *curiosus* lui *studiosus*, *religious* și *capax*. Pe scurt, în *De Utilitate Credendi*, IX, 22, Augustin scrie: *curiosus tamen ea requirit quae nihil ad se attient; studiosus autem contra, quae ad sese attient requirit*, adică „omul indiscret, curiosul, cercetează acele lucruri care nu-l privesc; cel dedicat studiului însă, dimpotrivă, cercetează lucrurile care îl privesc". Iar înainte vreme, Plutarch considera curiozitatea (πολυπραγμοσύνη / *polypragmosyne* / „subversive" cu opusul ei: *apragmosyne* / ἀπραγμοσύνη) drept cea dintâi dintre stările nesănătoase și vătămătoare ale minții („unhealthy and injurious states of mind"). A întreba excesiv însemnă să fii bolnav de răutate și invidie, înseamnă să te îndepărtezi de sine. Curiosul este mai util dușmanilor decât lui însuși, el evită să-și întoarcă privirea asupra lui însuși, încât, pentru scriitorii antici, chestiunea aceasta mai mult derutează decât edifică[19]. Iat la Plutarch, ca mai apoi la Augustin, curiozitatea merge împreună cu văzul, cu simțul vederii, referințele lui sunt la ochi (*ophthalmoi*) și vedere (*opsis*). Obiectul preocupării curiosului devine o *theama*, curiosul caută să o arate (*deiknynai*) și să descopere (*anakalyptein*) ceea ce este ascuns (*kryptesthai*) de către cei de la care persoana curioasă dorește să scoată la lumină. Curiosul devine astefel un „spectator" (*theates*) care își depășește drepturile, căci nu se mulțumește să urmărească ceea ce este expus în sfera publică, nu!, el se străduiește să depășească granițele celorlalți, spațiul lor privat și analizează ceea ce ar trebui să rămână ascuns[20].

Spune Labhardt că termenul *curiosus* („doritor de a ști", „curios") continuă termenii grecești corespunzători iar *curosus*, căruia i se adaugă un „i" trimite la *studiosus* („pasionat", „zelos", „iubitor") derivat din *studium* („interes", „zel", „pasiune", „dorință") a cărui zonă semantică se suprapune, cel puțin parțial, cu aceea a termenului *cura* / *melete* („grijă", „îngrijire")[21]. Termenii familiei semantice *curiosus*, *curiose*, *curiositas* sunt utilizați pentru a desemna conceptul plural și ambiguu de curiozitate[22] și se pot face comparații semantice cu termeni al căror sens este apropiat, de pildă *curiosus* / *doctus, curiositas* / *studium* sau *curiosus* / *diligentia*.

Pe lângă latura negativă și peiorativă a curiozității la autorii păgâni, preluată în mare parte de scriitorii creștini pentru care *curiositas humana* e legată fundamental de noțiunea de păcat, putem vorbi și despre o viziune pozitivă a curiozității tocmai la scriitorii creștini care vedeau în *curiositas* nimic altceva decât *studium explorandi laudabile*. Tertulian nu se sfiește să-l numească pe Irineu (*ut Irenaeus*) *omnium doctrinarum curiosissimus explorator*, asta în *Adversos valentinianos*, V, 1, în vreme ce *Apologeticul*, XVIII, 5 amintește de Ptolemeu Filadelful drept un *curiositas aliqua*, iar în *De anima*, LVIII, 9 invocă autorul „cerințele unei curiozități juste și necesare" (*iustae* [...] *ac necessariae curiositati satisfecimus*)[23]. Cât despre condamnarea curiozității la Tertulian ce să spunem, este celebru locul din *De praescriptione haereticorum*: „Întrucât se aseamănă Atena cu Ierusalimul, Academia cu Biserica, ereticii cu creștinii? [...]. Noi, însă, nu mai avem nevoie de curiozitate (*nobis curiositate*) după Cristos și nici de cercetare în afară de Evanghelie"[24] (*Quid ergo Athenis et Hierosolymis? Quid Academiae et Ecclesiae? Quid haereticis et christianis?* [...]. *Nobis curiositate opus non est post Christum Ĵesum, nec inquisitione post evangelium*). Mai adaug că la începutul tratatului *De testimonio animae* amintește Tertulian despre *magna curiositate* („marea curiozitate") și *curiositatis labor* („efortul curiozității")[25]. În fine, Tertulian pare a stabili o adevărată *regula fidei* când spune: „De altfel, dacă ceea

ce cuprind principiile rămâne nestricat, poți cerceta și discuta cât vrei; dă-te pradă oricărei dorințe născută din curiozitate, dacă ți se pare că un lucru are două înțelesuri, ori că este întunecat (*vel obscuritate obumbrari*). Căci ai, poate, pe vreunul foarte învățat, înzestrat cu harul științei; ori ai pe vreunul care a fost în societatea celor experimentați în diferite probleme, pe care le cercetează și le ține cu toată curiozitatea. În sfârșit, e mai bine să nu știi, decât să știi ceea ce nu trebuie, de vreme ce știi ceea ce trebuie"[26], și atunci creștinul își poate revărsa și manifesta toată pasiunea pentru curiozitate ((*omnem libidinem curiositatis effundus*). O rezervă există însă, Tertulian nu se dezminte, încât chiar și în acest context termenul *curiositas*, flancat de *libido* și de verbul *effundere* este fundamental peiorativ, ceea ce limitează în fapt libertatea credincioșilor și îi îndeamnă să renunțe mai degrabă la această curiozitate decât să-și compromită credința care nu trebuie confundată cu știința teologului, care știință nu este un instrument al mântuirii[27]. Regula spune: „«Credința ta te-a mântuit» (*Luca* 18, 42), si nu iscusința în ale Scripturii"[28] (*Fides*, *inquit, tua te salvum fecit*, *non exercitatio scripturarum*).

Lactantius, cu un limbaj oarecum asemănător dar nu la fel de radical, punctează în *Divinae institutiones, II, 8, 70: quae vero ad curiositatem et profanam cupiditatem pertinebant reticuit, ut arcana essent. Quid ergo quaeris quae nec potes scire nec si scias beatior fides? perfecta est in homine sapientia, si et deum esse unum et ab ipso facta esse universa cognoscat*[29] *(*acele lucruri care aparțin curiozității și dorinței profane le-a ascuns Dumnezeu, pentru ca acestea să fie secrete. De ce, atunci, cercetezi lucruri pe care nu le poți cunoaște, iar dacă le-ai cunoaște oricum nu ai fi mai fericit. Este o înțelepciune desăvârșită în om dacă știe că există un singur Dumnezeu și că toate lucrurile au fost făcute de El).

Aceasta este, pe scurt și selectiv, poziția scriitorilor bisericești cu privire la *curiositas* și familia ei semantică, un lucru e clar: curiozitatea e aproape inseparabilă de erezie, vremurile sunt grele, mai că e nevoie de Augustin mai ales că arienii sunt acuzați de *indisciplinatae et temerariae curiositatis*[30] și *quia omnis anima indocta curiosa est* („fiecare suflet neînvățat este curios")[31]. Oricine nu posedă adevărul evanghelic pur (*scientia*) este în mod natural înclinat să caute o pseudo-știință în afara științei celei adevărate, de unde și îndemnul - *audiamus magistrum*: *simus docti, non curiosi*! („să-l ascultăm pe magistru: suntem educați, nu curioși").

2. Despre curiozitate la Sfântul Augustin

Augustin urmează pe Seneca pentru care *curiosum nobis natura dedit ingenium* („natura ne-a înzestrat cu o fire curioasă")[32] și *curiosus nos esse cogunt* (stelele „ne silesc să devenim curioși")[33], să devenim *curiosus spectator. Curiosus* (*polusprageon*) *spectator excutit singula, et quaerit. Quidni quaerat? scit illa ad se pertinere* („Privitor interesat, el le cercetează [stelele și traiectoriile lor - n.m.] și se se preocupă de fiecare în parte. De ce nu s-ar preocupa? Știe că aceste lucruri îl privesc direct")[34]. Restul rămâne, căci o excesivă dorință de cunoaștere nu este altceva decât o formă de exces (*plus scire uelle quam, satis est intemperantiae genus est*). Și Seneca, în *De ira* conchide: *ne fueris curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secreto habiti sunt eruit, se ipse inquietat* („Nu vrei să fii irascibil? Nu fi curios. Cel care cercetează ce s-a spus împotriva sa, cine scoate la lumină vorbele răutăcioase, chiar dacă s-au spus în secret, își găsește singur neliniștea")[35]. În *De brevitate vitae*, Seneca denunță „studiul inutil al literaturii"[36] (*qui litterarum inutilium studiis*), „studiu inutil" care e mai curând o „boală a grecilor" (*Graecorum iste morbus*) de care s-au îmbolnăvit mulți dintre romani - *quae iam apud Romanos quoque magna manus est*[37]. Tema e reluată în *De tranquillitate animi*: „Este nesănătos oriunde tot ce e în exces" - *Vitiosum est ubique quod nimium est*[38].

Cu Seneca este de acord și Augustin: „Să vrei să cunoști mai multe decât e necesar este o formă de necumpătare"[39]. Și pentru Seneca și pentru Augustin artele liberale sunt o pregătire pentru filosofie și doar aceasta conduce către virtute. Atenție însă la *vana et curiosa cupiditas nomine cognitionis et scientiae palliate* („această curiozitate plină de vanitate se împopoțonează cu numele de cunoaștere și știință"), „curiozitatea ne îmboldește spre meșteșugul magiei", „după cum pătrunde chiar și în religie"[40]. Augustin e prudent și „ar putea să enumere cât de multe sunt neînsemnatele fleacuri demne de dispreț prin care ne ispitește zi de zi curiozitatea (*rebus curiositas cotidie*)"[41].

Ei bine, „pentru un literat din epoca imperiului [...] erudiția în totalitatea ei e un scop în sine; există un anumit ideal al cunoașterii: literatul caută să știe pentru a ști. Era în uz în latina din epoca imperială un termen ce desemna spiritul care animă această căutare: *curiositas*; cel ce i se consacră se cheamă *curiosus*"[42]. Și Augustin se întreabă în *De vera religione*: oare ce altceva urmărește curiozitatea „dacă nu bucuria rezultată din cunoașterea lucrurilor" (*quid aliud quaerit quam de rerum cognitiam laetitiam*) și, mai apoi: „ce dorește curiozitatea, dacă nu cunoașterea" (*Quid enim appetit curiositas, nisi cognitionem*)[43], asta vor toți literații decadenței, inclusiv Augustin. Curiozitatea îi îndeamnă și îl îndeamnă pe Augustin la călătorii[44], observații, aventuri, *Confesiunile*, X, VIII, 15 probează lucrul acesta, ideea e mai veche, o amintește inclusiv Tertulian când vorbește despre împăratul Hadrian - *omnium curiositaum explorator* („cercetător al tuturor curiozităților" și al celorlate lucruri ieșite din comun)[45], curiozitatea de acest fel este dezinteresată, nu ca a modernului care vrea să sfârșească în legi, în reguli, în metodă, vorbim pentru vremea lui Augustin de un colecționar iar nu de un om de știință. „Acesta e motivul pentru care Augustin și, cu el, eruditii Antichității târzii, îndrăgesc într-atât bizarul și singularul. Spre deosebire de omul de știință modern, care caută să înțeleagă, curiosul (*curiosus*), refuză acest joc steril și caută în real un contact direct cu inexplicabilul"[46].

O precizare la Augustin. *Curiosus* este acela care se complace într-un soi de cunoaștere privită ca scop în sine, care cunoaștere abate sufletul de la Dumnezeu și de la

cunoașterea celor veșnice, iar *curiositas* conservă la Augustin sensul peiorativ mai vechi, nu pot iubi în exces un bine care nu e *summum bonum,* așa ceva ține de *concupiscentia* și de *cupiditas,* idealul lui Augustin nu este știința, idealul lui este înțelepciunea, artele liberale trebuiesc subordonate filosofiei așa cum vor fi ele subordonate teologiei în cazul lui Bonaventura. Curiozitatea de tip erudit nu ține de cultură. Curiozitatea îndepărtează gândul de la Dumnezeu și Marrou ne previne: „Atenție la terminologie: în *De trinitate*, curiozitatea conduce la *scientia*, și cuvântul capătă o valoare peiorativă; în *Confesiuni*, dimpotrivă, *scientia* fiind valorizată pozitiv, curiozitatea nu mai accede decât la statutul unei *pseudo-scientia*"[47]. Curiozitatea îndepărtează mintea de cunoașterea lui Dumnezeu orientând-o către cunoașterea naturii inferioare în care mintea se și degradează, nu este un rău curiozitatea dar nici nu poate fi un scop în sine și încă unul dezinteresat. Iar în ceea ce privește curiozitatea și influența decadenței asupra studiului Bibliei, Augustin este „conștient de pericol; a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a stăvili invazia curiozității în exegeză și teologie"[48], căci, aici, unii se dovedesc a fi mai mult curioși decât capabili (*qui curiosiores quam capaciores sunt*)[49], locul invocat este *Ecleziasticul* 3, 22: *Altiora te ne quaesieris* („să nu cercetezi lucruri prea profunde") în *De cura pro mortuis gerenda liber unus*[50]. E un raport care se stabilește între plăcere și gândire așa cum apare chiar la începutul *Confesiunilor*[51]. Ce face Dumnezeu omului neînsemnat? Iată ce: *Tu excitas ut laudare te delectet* („Tu l-ai îndemnat să-și afle bucuria lăudându-te pe tine"), „căci pentru tine ne-ai zidit" (*fecisti nos ad te*), „iar inima noastră este neliniștită (*inquietum*) până să-și afle odihna în tine" (*requiescat in te*)[52]. Comentează Giraud foarte potrivit cum că această plăcere nu numai că este licită, ba este și inspirată de Dumnezeu însuși (*tu excitas*). Această plăcere este inseparabilă de condiția umană și își află împlinirea finală în Dumnezeu, într-o odihnă care înlocuiește îngrijorarea încât, dacă eul se realizează numai prin apropierea de creatorul său și autodepășirea față de el și dacă această abordare ia calea plăcerii, atunci va fi necesar să se recunoască în plăcere principiul activ al elaborării și reformării eului (*reformatio*)[53], iar *reformatio* înseamnă *cordis dilatatio*, prin urmare *iustitiae est delectatio*, nimic altceva decât *delectare in Domino*. Dacă nu, *sero te amavi*[54]!

„Curiozitatea vrea să fie luată drept râvnă pentru știință" (*et curiositas affectare videtur studium scientiae*)[55], de acord, dar dacă vrem să știm ce înțelege Augustin prin curiozitate, trei lucruri ar trebui spuse: **curiozitatea** denaturează și falsifică obiectul său considerându-l lipsit de orice dragoste pentru Dumnezeu; curiozitatea nu-i mulțumește pe cei care se complac cu ea și, în fine, curiozitatea pretinde că urmărește adevărul[56], nu scapă *curiositas* nici de *vana et curiosa cupiditas* și nici de *appetitu noscendi*[57]. *Vana curiositas* lasă sufletul sleit și de foame și de sete, Augustin dă seamă lui Paul din *1 Corinteni* 8, 1: *Scientia inflat, caritas vero aedificat*. Și atunci *ubi sapit veritas*?, unde aflăm *intelligibelis lux*? Simplu: (*in*) *intimus cordi est*, *sed cor erravit ab eo*[58]. Augustin îi e dator lui Paul și se întâlnește cu Aristotel care spune în *Metafizica*: „Toți oamenii poartă în fire aspirația de a ști. [...]. Cel mai mult însă dintre toate este iubita senzație ce vine prin văz"[59]. Iar Augustin, pe urmele Stagiritului, pe care nu-l simpatizează din cale afară, conchide: „Întrucât se naște din setea de cunoaștere, iar între toate simțurile ochii sunt principalele instrumente de cunoaștere, această deșartă curiozitate a fost numită de Cuvântul dumnezeiesc *pofta ochilor*" (*concupiscentia oculorum*)[60], cu trimitere directă la *1 Ioan* 2, 16: „Pentru că tot ce este în lume - pofta trupului (*concupiscentia carnis*), pofta ochilor (*concupiscentia oculorum*) și trufia vieții (*superbia vitae*) – nu este de la Tatăl, ci de la lume", de unde și *tria vitia* („triada viciilor"): *voluptas*, *superbia*, *curiositas*[61] / *vel libidine*, *vel superbia*, *vel curiositate damnati*. „În acest fel sunt desemnate cele trei vicii, căci pofta cărnii îi arată pe iubitorii plăcerilor josnice (*concupiscentia carnis voluptatis infimae amatores significat*), pofta ochilor pe curioși (*concupiscentia oculorum curiosos*), trufia vieții pe trufași (*ambitio saecului superbos*)"[62].

3. Concluzii

Curiozitatea nu e bună, pare a spune Augustin, dar nici nu e de lepădat, la fel plăcerea nu e capăt, plăcerea e început și numai așa ne poate ea purta către capăt. *Non enim amor temporalium rerum expugnaretur, nisi aliqua suavitate aeternarum*[63], prin urmare dragostea pentru lucrurile trecătoare nu poate fi cucerită decât printr-o dulceață a lucrurilor veșnice (*nisi aliqua suavitate aeternarum*). De la Plaut la Augustin putem spune că noțiunea curiozității, fundamental negativă la început, capătă, treptat, valori filosofice și teologice. Cicero ezită între concepția aristotelică a unei științe dezinteresate, între *polymateia* elenistică și aceea stoică, lăsând pe seama curioșilor, uneori, cercetarea fără scop, alteori, cercetarea care nu conduce la acțiune. Seneca respinge orice cunoaștere dezinteresată, Apuleius operează într-un anumit sens joncțiunea dintre filosofia tradițională și creștinism, Tertulian contrapune curiozitatea credinței, iar la Augustin, care continuă pe predecesori, relația dintre știință și filosofie pe de o parte și credința creștină de cealaltă parte, este supusă unei noi examinări al cărui rezultat e refuzul oricărei curiozități, a oricărei aspirații către o știință dezinteresată și al cărei țel nu e mântuirea. Augustin unește curiozitatea cu voluptatea trupească și mândria într-o triada de pasiuni (*superbia*, *curiositas*, *concupescentia*) aproape de neevitat[64]. Augustin condamnă curiozitatea la nivel moral și spiritual. *Vanae cognitionis cupiditas* e un apetit care se limitează la cunoașterea acelora materiale, acelora create și nu are în vedere cunoașterea lui Dumnezeu. Bune sunt artele liberale până în clipa în care sunt contaminate de curiozitatea deșartă, artele liberale înțelepciune au a produce, nu știință, *curiosa peritia* e o garanție pentru nimic („Și să nu te lași descoperit de către cei trufași, chiar dacă, prin iscusința lor indiscretă, ei s-ar dovedi în stare să țină socoteala stelelor și a firelor de nisip")[65]. *Cognitio* se însoțește cu certitudinea

exclusiv când se referă la adevăruri eterne, imuabile (*De vera religione*, LII, 101), doar în acest fel putem vorbi despre cunoaștere și mântuire. Cunoașterea derivată din curiozitatea savantă se opune doctrinei lui Cristos, care doctrină este adevărata *scientia*[66], *curiositas* este, totuși, un mijloc de acces la adevăr și a căuta să nu fii înșelat constituie primul pas spre *veritas*. *Curiositas* este, admite Augustin, *studium scientiae*, „dar numai tu (Dumnezeule – n.m.), le cunoști pe toate deplin (*cum tu omnia summe noveris*)"[67].

Iar un aforism moral ne avertizează de multă vreme despre cum *curiosa virgo semper in periculo*. Povestea e veche, e vorba despre o vedere, o cartolină din orașul Avesnes (astăzi orașul Avena, Belgia) din secolul al XVI-lea, cunoscută sub numele de „Plan à la pie: Fortifications bastionnées". Această vedere / cartolină în perspectivă este luată dintr-un atlas german publicat în jurul anului 1540 și care conține imagini ale majorității orașelor fortificate din Țările de Jos. În acest atlas, caracterul locuitorilor orașelor este simbolizat de un animal care dă și numele planului, coțofana în cazul de față. Avesnoii aveau reputația de a fi frivoli și curioși până la punctul de a neglija securitatea orașului lor (au fost surprinși de patru sau cinci sute de soldați francezi în noaptea de 18 spre 19 decembrie 1523). Versurile latine și germane de pe vedere / cartolină au aproape același înțeles: „Așa cum o coțofană care sare în mod constant va fi prinsă, la fel o fată tânără care iubește prea mult să danseze ajunge să-și piardă coroana portocalie". Titlul planșei este: *Curiosa virgo semper in periculo*[68].

Note

1. Cicero, *Letters to Atticus*, traducere de E. O. Winstedt, vol. I. (London & New York: William Heinemann, G.P. Putnam's Sons, 1919). Vezi scrisoarea II, 4, 4-5 / 120-121 și II, 12, 2 / 144-145.
2. Cicero, *Despre supremul bine și supremul rău*, traducere, studiu introductiv, notițe introductive și note de Gheorghe Ceaușescu (București: Științifică și Enciclopedică, 1983), 150. Iar Piso va adresa un avertisment lui Lucius Cicero, un văr dinspre tată al lui Cicero, de felul: „dacă scopul pasiunii noastre este imitarea celor mai de seamă oameni înseamnă că suntem talentați (*ingeniosorum sunt*); dacă scopul ei este exclusiv cunoașterea vestigiilor istoriei înseamnă că suntem numai curioși (*curiosorum*)". Ibid., V, 9 / 180, de unde se vede că Piso opune lui *curiosi* pe *ingeniosi*.
3. Cicero, *Tusculan Disputations*, traducere în engleză de J. E. King (London & Cambridge MA: William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1966), 52-55.
4. André Labhardt, „*Curiositas*: notes sur l'histoire d'un mot et d'une notion", *Museum Helveticum*: *schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft = Revue suisse pour l'étude de l'antiquité classique = Rivista svizzera di filologia classica* 17 (1960): 211.
5. Cicero, *De officiis*, with an English Translation by Walter Miller. (London & New York: William Heinemann LTD, G. P. Putnam's Sons, 1928), I, VI, 19 / 20-21.
6. André Labhardt, „*Curiositas*", 212.
7. Apuleius, *The Golden Ass*, with an English Translation by W. Adlington, revised by S. Gaselee (London & New York: William Heinemann LTD, G. P. Putnam's Sons, 1924), VII, 13 / 318 (*nam et alias curiosus*); IX, 12 / 418 (*fame perditus, lamen familiari curiositate attonitus*); IX, 13 / 420 (*curiositate recreabar)*; X, 12 / 494 (*qui non illuc curiose confluxerit*); X, 29 / 524 (*curiosos oculos*). Vezi și Robert Joly, „Curiositas", in *L'antiquité classique* 30, nr. 1, (1961): 34; precum și Maria Tasinato, *La curiosità. Apuleio e Agostino*, preambolo di Alonso Tordesillas (Milan: Editore / Produttore. Luni Editrice, 2000), 22-26; („Il demone curioso dei pagani: Apuleio") și cap. III, 71-97.
8. Plautus, *The Pot of Gold*, in Plautus, *Five of his Plays*, translated into English by Sir Robert L. Allison (London: Arthur L. Humphreys, 1914), 31.
9. Plautus, *Stichus*, in *Plautus*, with an English Translation by Paul Nixon, vol. V (London & Cambridge MA: William Heinemann LTD, Harvard University Press, 1952), 28, act I, scena 3.
10. P. Terenti Afri, *Eunuchus*, texte Latin avec un Introduction et un Commentaire explicatif et critique par Philippe Fabia (Paris: Armand Colin, 1895), 167, act III, scena 5, nota 553.
11. Térence, L'*Andrienne*, dans *Les Comédies* de P. Térence, traduction Nouvelle par J. A. Amar. Tome Premier (Paris: C. L. F. Panckoucke, 1830), 6.
12. André Labhardt, „*Curiositas*", 207-208. Interesant cum va deveni *curiosus* sinonim cu *speculator* (*peuden* în greacă, „spion", „agent", *agentes in rebus*) la Seneca și Suetonius (Ibid., 208).
13. Dirk Rohmann, „Curiosity and Illness", in *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity. Studies in Text Transmission* (Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2016), 85-86.
14. *The Letters of Sain Jerome*, translated by Charles Christopher Mierow, introduction and notes by Thomas Comerford Lawler, vol. I, Letters 1-22. (London: Longmans, Green And Co., 1963), 115, Scrisoarea 21, 8 către papa Damasus.
15. Platon, *Apologia lui Socrate*, în Platon, *Opere*, vol. I., traducere în limba română de Francisca Bălțăceanu (București: Științifică și Enciclopedică, 1975), 17, 19b.
16. John Rist, „Idle Curiosity," in *Augustine: Ancient Thought Baptized* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 140-145. Vezi

și P.G. Walsh, „The Rights and Wrongs of Curiosity (Plutarch to Augustine)", *Greece and Rome* XXXV, nr. 1 (1988): 73-85. De văzut și G. I. Bonner, „Libido and Concupiscentia in St. Augustine", în *Studia Patristica*, vol. 6., ed. F. L. Cross (Berlin: Akademie Verlag, 1962), 303-314.

17. Sancti Aurelii Augustini, *De utilitate credendi*, in *Patrologia Latina*, vol. 42: *Tomus Octavus* (Paris: J.-P. Migne, 1865), IX, 22 / col. 80.
18. Sancti Aurelii Augustini, *De musica*, in *Patrologia Latina*, vol. 32: *Tomus Primus* (Paris: J.-P. Migne, 1841), VI, XIII, 39 / col. 1184.
19. Plutarch, *De curiositate*, in *Plutarch's Moralia*, vol. VI, with an English Translation by W. C. Helmbold (London & Cambridge MA: Harvard University Press, William Heinemann LTD, 1962), 515 C / 473; 515 D / 474-475; 516 A / 476-477.
20. Julia Doroszewska, „Windows of Curiosity: Eyes and Vision in Plutarch's *De Curiositate* (*Mor*. 515 B-523 C)", *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, nr. 59 (2019): 163. Vezi și Victor Ehrenberg, „Polypragmosyne: a Study in Greek Politics", *The Journal of Hellenic Studies* 67 (1947): 46-67.
21. Labhardt, „*Curiositas*", 207.
22. Nathaël Istasse, „Pour une contribution à l'étude du lexique latin de la curiosité: la curiosité intellectuelle dans l'antiquité", *Camenae*, nr. 15 (2013): 1, 2, 18-22.
23. Tertulian. *Despre suflet*, traducere de David Popescu, în *Apologeți de limbă latină* (PSB 3) (București: EIBMBOR, 1981), LVIII, 9 / 337.
24. Tertulian, *Despre prescripțiile împotriva ereticilor*, traducere de N. Chițescu, în *Apologeți de limbă latină* (PSB 3) (București: EIBMBOR, 1981), VII, 9; VII, 11 / 143.
25. Tertulian, *Despre mărturia sufletului*, traducere de David Popescu, în *Apologeți de limbă latină* (PSB 3) (București: EIBMBOR, 1981), I / 118.
26. Tertulian, *Despre prescripțiile împotriva ereticilor*, XIV, 1 / 148.
27. Labhardt, „*Curiositas*", 217-218.
28. Tertulian, *Despre prescripțiile împotriva ereticilor*, XIV, 3 / 148.
29. Lactantius, *Divinae Institutiones*, în L. Caeli Firmiani Lactanti, *Opera Omnia*, vol. XIX. Pars I. *Divinae Institutiones et Epitome*. Recensuit Samuel Brandt (Pragae, Vindobonae & Lipsiae: F. Tempsky, G. Freytag, Bibliopola Academiae Litterarum Caesarea Vindobonensis, 1890), 142.
30. Labhardt, „*Curiositas*", 218. Asta spune Hilarie de Poitiers în *Contra arrianos*, iar trimiterea, prin Tertulian, este la *Ecleziasticul* (*Ben Sirah*) 3, 22: *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris*: *sed quae praecepit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus* („La cele poruncite ție, la acelea să te gândești, nu ai nevoie de cele ascunse!").
31. Sancti Aurelii Augustini, *De agone christiano*, in *Patrologia latina*. Vol. 40. Tomus Sextus. (Paris: J.-P. Migne, 1865), col, 293.
32. Seneca, *De otio*, în Seneca, *Dialoguri*. II. Ediție îngrijită, note și indice de Ioana Costa, Ttaducere din limba latină de Vichi-Eugenia Dumitriu, studiu introductiv de Anne Bănățeanu. (Iași: Polirom, 2004) 5, 3 / 96.
33. Seneca, *Naturales quaestiones. Științele naturii în primul veac*, traducere de Lavinia Cuță, postfață și note de Ioana Costa, indice și tablă generală de materii de Tudor Dinu (Iași: Polirom, 1999), VII, 25, 5 / 159.
34. Seneca, *Naturales quaestiones. Științele naturii în primul veac*, traducere de Tudor Dinu, postfață și note de Ioana Costa, indice și tablă generală de materii de Tudor Dinu (Iași: Polirom, 1999), I, „Prefață", 12 / 7.
35. Seneca, *De ira*, în Seneca, *Dialoguri*. I, traducere de Ștefania Ferchedău, ediție îngrijită, note și indice de Ioana Costa, studiu introductiv de Anne Bănățeanu (Iași: Polirom, 2004), III, 11, 1 / 147.
36. Seneca, *De brevitate vitae*, în Seneca, *Dialoguri*. II, traducere de Vichi-Eugenia Dumitru, ediție îngrijită, note și indice de Ioana Costa, studiu introductiv de Anna Bănățeanu (Iași: Polirom, 2004), 13, 1 / 156.
37. Ibid.
38. Seneca, *De traquilitate animi*, în Seneca, *Dialoguri*. II, traducere de Ștefania Ferchedău, ediție îngrijită, note și indice de Ioana Costa, studiu introductiv de Anna Bănățeanu (Iași: Polirom, 2004), 9, 6 / 122.
39. Seneca, *Epistole către Lucilius*. II, traducere din limba latină, studiu introductiv, note, appendix și indice de Ioana Costa (Iași: Polirom, 2008), scrisoarea 88, 36 / 50.
40. Augustin, *Confesiuni*, ediție bilingvă, traducere din limba latină, introducere, note și comentarii, tabel cronologic și indice de Eugen Munteanu (București: Humanitas, 2018), X, 54; X, 55 / 510-513.
41. Ibid., X, 57 / 512-513.
42. H.-I. Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald (București: Humanitas, 1997), 130.
43. Augustin, *Despre adevărata religie*, traducere din limba latină de Cristian Bejan, studiu introductiv și note de Alin Tat, controlul științific al traducerii de Lucia Wald (București: Humanitas, 2007), XLIX, 94 / 190-191; LII, 101 / 202-203.
44. Și semnalez aici excepționala carte a lui Othmar Perler, *Les voyages de Saint Augustin* (Paris: Études Augustiniennes, 1969) cu două mari părți: „La Technique de Voyages" (25-118) unde sunt prezentate călătoriile pe mare și „Les Voyages de Saint Augustin" (119-416), unde avem călătoriile anterioare episcopatului, cele din timpul episcopatului și călătoriile incerte.
45. Tertulian, *Apologeticum*, traducere de Eliodor Constantinescu revăzută de David Popescu, în *Apologeți de limbă latină* (PSB 3) (București: EIBMBOR, 1981), V, 7 / 46.
46. H.-I. Marrou, *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice*, 135.

47. Ibid., nota. 73 / 289.
48. Ibid., 380.
49. Sancti Aurelii Augustini, *De consensus evangelistarum*, in *Patrologia latina*, vol. 34, Tomus Tertius. Pars Prior (Paris: J.-P. Migne, 1865), II, *Prologus*, 1 / col. 1071.
50. Sancti Aurelii Augustini, *De cura pro mortuis gerenda liber unus*, in *Patrologia latina*. Vol. 40. Tomus Sextus. (Paris: J.-P. Migne, 1841), col. 608.
51. Augustin, *Confesiuni*, ed. cit., I, 1, 1 / 49-50.
52. Vincent Giraud, „*Delectatio interior*. Plaisir et Pensée ches Augustin", în *Les Études philosophiques* 109, nr. 2 (2014): 201.
53. Ibid.
54. Augustin, *Confesiuni*, X, XXVII, 38 / 490-491.
55. Ibid., II, VI, 13 / 108-109.
56. Giraud, „*Delectatio interior*", 214.
57. Augustin, *Confesiuni*, ed. cit., X, XXXV, 54 / 510-511.
58. Ibid., „Se află în adâncul inimii noastre, dar inima noastră s-a rătăcit de el", IV, XII, 18 / 178-179. Vezi și Maria Tasinato, *La curiosità*, Apuleio e Agostino, 27-48.
59. Aristotel, *Metafizica*, traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, ediția a II-a revăzută și adăugită (București: Humanitas, 2007), 980 a / 55. Într-o altă traducere locul sună astfel: „Toți oamenii au sădită în firea lor dorința de a cunoaște. Dovada acestui lucru stă în plăcerea pe care le-o procură activitatea simțurilor. Ei resimt această plăcere pentru ea însăși, chiar când nu e vorba de urmărirea unui folos, și lucrul se adevereşte mai ales cu privire la simțul ce se exercită prin ochi" – Aristotel, *Metafizica*, traducere de Ștefan Bezdechi. Note și indice alfabetic de Dan Bădărău. (București: IRI, 1996), 980 a / 11. Vezi și H. Blumenberg, „Curiositas und veritas. Zur Ideengeschichte von Confessiones, X, 35", in Studia Patristica, vol. 6, ed. F. L. Cross (Berlin: Akademie Verlag, 1962), 294. Trimit și la Ioan Ciprian Bursuc, secvența „The vice of curiosity", în „The Structure of Fallen Curiosity in Augustine and Heidegger", în *META*: *Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy* XIII, nr. 2 (2021): 389-392.
60. Augustin, *Confesiuni*, X, 35 / 511.
61. N. Cipriani, „Lo schema dei *tria vitia* (*voluptas*, *superbia*, *curiositas*) nel *De Vera Religione*: antropologia soggiacente e fonti", in *Augustinianum*, Periodicum semestre Instituti Patristici „Augustinianum", Annus 38 (Fasciculus 1), Iunius (1988): 157-199.
62. Augustin, *Despre adevărata religie*, XXVIII, 70 / 148-149.
63. Sancti Aurelii Augustini, *De musica*, in *Patrologia Latina*, vol. 32, Tomus Primus. (Paris: J.-P. Migne, 1841), V, XVI, 52 / col. 1190.
64. Labhardt, „*Curiositas*", 223-224.
65. Augustin, *Confesiuni*, V, III, 3 / 200-201.
66. Nathaël Istasse, „Pour une contribution à l'étude du lexique latin de la curiosité", 43.
67. Augustin, *Confesiuni*, II, VI, 12 / 108-109.
68. Daniel Meisner, *Kupferstich - Curiosa Virgo Semper in Periculo – Avenna in Arschott. aus Sciographia Cosmmica* (Nürnberg: Verlag Paulus Fürst, 1638).

Bibliography

Apuleius. *The Golden Ass*. English translation by W. Adlington, revised by S. Gaselee. London and New York: William Heinemann LTD and G. P. Putnam's Sons, 1924.

Aristotel. *Metafizica* [The Metaphysics]. Translated by Ștefan Bezdechi, annotated by Dan Bădărău. Bucharest: IRI, 1996.

Aristotel. *Metafizica* [The Metaphysics]. Translated and annotated by Andrei Cornea, 2nd edition revised and enlarged. Bucharest: Humanitas, 2007.

Augustin. *Despre adevărata religie* [About True Religion]. Translated by Cristian Bejan, introduced and annotated by Alin Tat, scientific revision by Lucia Wald. Bucharest: Humanitas, 2007.

Augustin. *De musica*. In *Patrologia Latina*, vol. 32, tomus primus. Paris: J.-P. Migne, 1841.

Augustin. *De cura pro mortuis gerenda liber unus*. In *Patrologia latina*, vol. 40, tomus sextus. Paris: J.-P. Migne, 1841.

Augustin. *De consensus evangelistarum*. In *Patrologia latina*, vol. 34, tomus tertius, pars prior. Paris: J.-P. Migne, 1865.

Augustin. *De utilitate credendi*. In *Patrologia Latina*, vol. 42, tomus octavus. Paris: J.-P. Migne, 1865.

Blumenberg, H. "Curiositas und veritas. Zur Ideengeschichte von *Confessiones*, X, 35." In *Studia Patristica*, vol. 6, edited by F. L. Cross, 294-302. Berlin: Akademie Verlag, 1962.

Bonner, G. I. "Libido and Concupiscentia in St. Augustine." In *Studia Patristica*, vol. 6, edited by F. L. Cross, 303-314. Berlin: Akademie Verlag, 1962.

Bursuc, Ioan Ciprian. "The Structure of Fallen Curiosity in Augustine and Heidegger." *META: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy* XIII, no. 2 (2021): 387-399.

Cicero. *Tusculan Disputations*. English translation by J. E. King. London and Cambridge MA: William Heinemann Ltd and Harvard University Press, 1966.

Cicero. *Despre supremul bine și supremul* rău [On the Supreme Good and the Supreme Evil]. Translated, introduced and annotated by Gheorghe Ceaușescu. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
Cipriani, N. "Lo schema dei tria vitia (voluptas, superbia, curiositas) nel *De Vera Religione*: antropologia soggiacente e fonti." In *Augustinianum. Periodicum semestre Instituti Patristici "Augustinianum"*. Annus 38, Fasciculus 1 (1988): 157-199.
Doroszewska, Julia. "Windows of Curiosity: Eyes and Vision in Plutarch's *De Curiositate* (*Mor*. 515 B-523 C)." *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, no. 59 (2019): 158-178.
Ehrenberg, Victor. "Polypragmosyne: A Study in Greek Politics." *The Journal of Hellenic Studies* 67 (1947): 46-67.
Giraud, Vincent. "Delectatio interior. Plaisir et Pensée ches Augustin." In *Les Études philosophiques* 109, no. 2 (2014): 201-217.
Istasse, Nathaël. "Pour une contribution à l'étude du lexique latin de la curiosité: la curiosité intellectuelle dans l'antiquité." *Camenae*, no. 15 (2013): 1-49.
Joly, Robert. "Curiositas." *L'antiquité Classique* 30, no. 1 (1961): 33-44.
Labhardt, André. "Curiositas: notes sur l'histoire d'un mot et d'une notion." In *Museum Helveticum: schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft = Revue suisse pour l'étude de l'antiquité classique = Rivista svizzera di filologia classica*, no. 17 (1960): 206-224.
Lactantius. *Divinae Institutiones* [About divine institutions]. In L. Caeli Firmiani Lactanti, *Opera Omnia*, vol. XIX, pars I, *Divinae Institutiones et Epitome*. Pragae,Vindobonae, and Lipsiae: Bibliopola Academiae Litterarum Caesarea Vindobonensis, 1890.
Marrou, H.-I. *Sfântul Augustin și sfârșitul culturii antice* [Saint Augustine and the end of the ancient culture]. Translated by Dragan Stoianovici and Lucia Wald. Bucharest: Humanitas, 1997.
Meisner, Daniel. *Kupferstich - Curiosa Virgo Semper in Periculo - Avenna in Arschott. aus Sciographia Cosmmica.* Nürnberg: Paulus Fürst, 1638.
Platon. *Apologia lui Socrate* [Apology of Socrates]. In Platon, *Opere*, vol. I. translated by Francisca Bălțăceanu. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.
Plaut. *Five of his Plays*. Translated by Sir Robert L. Allison. London: Arthur L. Humphreys, 1914.
Plutarch. *De curiositate* [On Being a Busybody]. In Plutarch's *Moralia*. The Loeb Classical Library, vol. VI, translated by W. C. Helmbold. London and Cambridge: William Heinemann Ltd and Harvard University Press, 1962.
Rist, John. "Idle Curiosity". In *Augustine: Ancient Thought Baptized*, Cambridge University Press (1994): 140-145.
Rohmann, Dirk. "Curiosity and Illness." In *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity: Studies in Text Transmission*. Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH (2016): 85-91.
Seneca. *Naturales quaestiones. Științele naturii în primul veac* [Naturales quaestiones. Natural sciences in the first century]. Translated by Tudor Dinu, Vichi-Eugenia Dumitru, Ștefania Ferchedău, Lavinia Cuță, annotated with an afterword by Ioana Costa, index by Tudor Dinu. Iași: Polirom, 1999.
Seneca. *De ira* [About anger]. In Seneca, *Dialoguri* [Dialogues], I, translated by Ștefania Ferchedău, annotated with an index by Ioana Costa, introductory study by Anne Bănățeanu. Iași: Polirom, 2004.
Seneca. *De otio* [About leisure]. In Seneca, *Dialoguri* [Dialogues], II, edition annotated with an index by Ioana Costa, translated by Vichi-Eugenia Dumitriu, introductory study by Anne Bănățeanu. Iași: Polirom, 2004.
Seneca. *De tranquillitate anime* [About peace of mind]. In Seneca, *Dialoguri* [Dialogues], II, translated by Ștefania Ferchedău, annotated with an index by Ioana Costa, introductory study by Anne Bănățeanu. Iași: Polirom, 2004.
Seneca. *Epistole către Lucilius* [Letters to Lucillius], II. Translated, annotated, introduced, with an appendix and index by Ioana Costa. Iași: Polirom, 2008.
Tasinato, Maria. *La curiosità. Apuleio e Agostino* [Curiosity. Apuleius and Augustine]. Introduced by Alonso Tordesillas. Milan: Luni Editrice, 2000.
Térence. *L'Andrienne* [Andria. The girls from Andros]. In *Les Comédies de P. Térence*, translated by J. A. Amar, vol. 1. Paris: C. L. F. Panckoucke, 1830.
Terenti Afri. *Eunuchus* [The Eunuch]. Edited with an introduction and annotated by Philippe Fabia. Paris: Armand Colin, 1985.
Tertulian. *Apologeticum* [Apology]. Translated by Eliodor Constantinescu, revised by David Popescu. In *Apologeți de limbă latină* (PSB 3). Bucharest: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a B.O.R., 1981.
Tertulian. *Despre prescripțiile împotriva ereticilor* [On prescriptions against haeretics]. Translated by David Popescu. In *Apologeți de limbă latină* (PSB 3). Bucharest: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a B.O.R., 1981.
Tertulian, *Despre mărturia sufletului* [About the testimony of the soul]. Translated by David Popescu. In *Apologeți de limbă latină* (PSB 3). Bucharest: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a B.O.R., 1981.
Tertulian. *Despre suflet* [About the soul]. Translated by David Popescu. In *Apologeți de limbă latină* (PSB 3), Bucharest: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a B.O.R., 1981.
The Letters of Saint Jerome, vol. 1, Letters 1-22. Translated by Charles Christopher Mierow, introduced and annotated by Thomas Comerford Lawler. London: Longmans, Green and Co., 1963.
Walsh, P. G. "The Rights and Wrongs of Curiosity (Plutarch to Augustine)." In *Greece and Rome* XXXV, no. 1 (1988): 73-85.